

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 14(092 НІЦШЕ)

Я. С. ДЕМИДЕНКО^{1*}

^{1*}Національний Університет Біоресурсів і Природокористування України (Київ), ел. пошта demydenkovasya@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-5683-136X

ВІДОБРАЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ Ф. НІЦШЕ У МИСТЕЦТВІ АВАНГАРДИЗМУ

Мета роботи дослідити відображення філософських ідей Ф. Ніцше на мистецтво авангардизму. **Методологія дослідження** для виявлення теоретико-методологічних засад функціонування використані положення філософської, естетичної, культурологічної та мистецтвознавчої думки. **Наукова новизна** у статті проаналізовано вплив Ф. Ніцше на мистецтво авангардизму. Погляди Ф. Ніцше виявилися актуальні і затребувані в художній культурі ХХ ст., але в той же час представники культурної традиції ХХ ст., які використали у своїй творчості ідеї німецького мислителя, часто зверталися до них у крайній вибірковості і не завжди контекстуально-коректно. **Висновки.** Доведено, що творча спадщина Ф. Ніцше може стати інтелектуальною підставою для подолання кризових явищ у сучасній художній культурі та ініціювати сходження Людини до нових духовно-мистецьких вершин.

Ключові слова: авангардизм, аполонівське начало, діонісійське начало, культура, філософія.

Актуальність теми дослідження

Менталітет художника авангардизму 1910 - 1920-х рр. склався в епоху, коли була проголошена теза Ф. Ніцше «Бог помер». Це в свою чергу вело до змін в уявленнях художника про мистецтво, головною стала воля автора, який претендує на те, щоб зайняти місце Бога-творця. Ф. Ніцше виразив системну кризу Європейської культури, ввів у науковий огляд ідеї кризи та декадансу.

Філософія Ф. Ніцше зокрема, його естетика визначила те поле, на якому і розгорталися художні баталії протягом минулого століття.

Сучасна культура Ф. Ніцше оцінювалася ним як «культура декадансу», коли зростання інтелекту послаблює інстинкт людини, приглушаючи відчуття його злиття з природою, применшуючи сенс життя як єдино абсолютної цінності. Над усім людством, стверджує філософ, панує нісенітниця. Для культури декадансу нібито характерна християнська мораль з її культом витонченої духовності і милосердя, який супроводжується явним применшенням цінності земного життя і посиленням принципи співчуття. Розглядаючи мистецтво, Ніцше виділяє в ньому два начала: діонісійське стихійне, оргієстичне, екстатичне і аполонівське просвітлене, гармонійне, рефлексивне. Ці протилежні сили характеризують саме буття, діонісійське начало, спочатку життєве, лежить в основі буття. Ідеал культури полягає в опосе-

редкуванні й досягненні рівноваги цих полярних начал. Мистецтво це сублимація чуттєвого задоволення: сприйняття творів мистецтва супроводжується порушенням статевих інстинктів, сп'янінням, жорстокістю як глибинним станом психіки. Їх змішання виробляє естетичний стан. Мистецтво, за Ф. Ніцше, є надлишок, вплив тілесності в світ образів і бажань. Ф. Ніцше характеризує естетику як «прикладну фізіологію», а в естетичному почутті вбачає інтуїтивну оцінку явища як психофізіологічно корисного чи шкідливого для організму.

Мета дослідження

Мета дослідження - дослідити відображення філософських ідей Ф. Ніцше на мистецтво авангардизму. Відповідно до поставленої мети передбачається розв'язання таких завдань: виокремити із творчості Ф. Ніцше ідеї, які мали вплив на авангардизм.

Виклад основного матеріалу

На початку ХХ ст. починають виходити роботи, присвячені естетиці музики у Ф. Ніцше. Проблемі дослідження музики у Ф. Ніцше присвячена величезна безліч робіт, що пов'язано як з особливою роллю музики в «Народженні трагедії», так і з особистою дружбаю Ф. Ніцше з Р. Вагнером. При цьому роботи критиків, які досліджували праці Ф. Ніцше, присвячені музиці, можна досить чітко поділити на ті, в яких приймається міркування Ф. Ніцше про музику,

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

і ті в, яких вони спростовуються. З найбільш значних робіт першого типу слід назвати дослідження Е. Гюрстера «Ніцше і музика» і роботу Дж. Кляйна «Ніцше і Бізе», де автор переконує, що Ф. Ніцше проявив величезну проникливість у поглядах Ж. Бізе. Ставлення Ніцше до музики Бізе має і свій філософський підтекст. Крім вказаних, слід назвати фундаментальну працю «Філософія музики від Канта до Ед. Фон Гартмана» П. Мооса, де автор приділяє Ф. Ніцше деяку увагу і підкреслюється значимість міркувань Ф. Ніцше про музику. П. Моос розбирає всю творчість Ф. Ніцше, проводить паралелі з творчістю Р. Вагнера, вибудовує порядок міркувань Ф. Ніцше про музику, що зробити навіть сьогодні досить важко.

Серед зазначених робіт раннього ніцшезнавства є автори, які різко виступали проти музичної концепції Ф. Ніцше. Найякравішими є дослідження Г. Баух «Ніцше і його музика» і Г.-І. Мозера «Ніцше і історія опери». У першому дослідженні автор на основі власного аналізу робіт «Казус Вагнер» і «Ніцше contra Вагнер» проводить ту думку, що Ф. Ніцше був непослідовний у своїй критиці Р. Вагнера. У другому дослідженні досить жорстко заявляється, що та історія опери, яка представлена в «Народженні трагедії», багато в чому помилкова, а часом і просто наївна. У вітчизняній літературі також з'являється дослідження ставлення Ф. Ніцше до музики. Є. М. Браудо пише роботу «Ніцше: філософ-музикант», в якій досить докладно розбираються ті контексти, в яких Ф. Ніцше заводить мову про музику, при цьому автор не забуває згадати і про нотатки Ф. Ніцше до «Кармен» Ж. Бізе. В цілому ж тут проводиться та думка, що «музика була його великою і єдиною пристрастю в житті, і важко зрозуміти розвиток філософської думки Ф. Ніцше, не знаючи його музичних захоплень» [3, 7].

Однак крім робіт про музичну проблематику у Ф. Ніцше в цей період з'являється декілька робіт, присвячених відношенню Ф. Ніцше до образотворчого мистецтва. Інтерес до цього відношення цілком обґрунтований, обізнаність і любов до цього типу мистецтва, а також схильність апелювати до нього у Ф. Ніцше відомі. Майже одна за одною з'являються роботи Г. Ф. Фухса, Р. фон Сейдліца і В. Штайна з однією і тією ж назвою «Ніцше і образотворче мистецтво», причому у всіх них відзначається

найважливіша роль образотворчого мистецтва в естетичній оцінці Ф. Ніцше, а В. Штайн, простежуючи вплив Я. Буркхардт, Р. Вагнера та інших на естетичну оцінку творів живопису у Ф. Ніцше, а також простежуючи особливу увагу мислителя до живопису Ренесансу, окремо підкреслює, що Ф. Ніцше був значною мірою ангажований естетичними проблемами живопису, оскільки шукав в образотворчому мистецтві той великий стиль, в якому проявляє себе найвище почуття влади.

Як зазначає А. Радєєв, серед ранніх досліджень естетики Ф. Ніцше слід насамперед назвати роботу Ю. Цайтлера «Естетика Ніцше», що вийшла в 1900 р. Ця праця є на сьогоднішній день однією з кращих робіт, присвячених естетиці Ф. Ніцше.

У своїй праці «Народження трагедії з духу музики» Ф. Ніцше переглядає ставлення до давньогрецького філософа Сократа. Філософ стверджував, що «сократизм» своїм раціоналізмом зруйнував античне міфологічне світо розуміння і своєю іронією вбив його, не запропонувавши нічого натомість. Раціональне знання, за Ф. Ніцше, розкриває ту істину, що життя безглузде. Життя нібито не може бути побудовано на раціональних підставах. Скептицизм закриває міф, тим самим вбиваючи незнання, а воно якраз і дає людині сили до життя і повідомляє їй сенс. Ось чому трагічно-хворобливий мислитель так різко виступав проти ідеологів Просвітництва з їх гіперраціоналізмом, з їх вимогою перекроїти життя, виходячи із принципів людського розуму, якому нібито все доступно.

Прагнення Ф. Ніцше створити основи нової моралі «надлюдини» замість християнської, знайти новий шлях релігійної свідомості не можна вважати продуктивним. Проте погляди мислителя мали і до сих пір мають великий вплив на людей. Цьому, на нашу думку, багато в чому сприяє витончена літературна форма його творів у вигляді помітних афоризмів, парадоксальних виразів, памфлетів і притч.

Головна тенденція в поглядах цього мислителя і публіциста полягала у вдосконаленні культури людини, поліпшення самого типу людської особистості.

Очевидно, що проблема цілісності філософії Ніцше є чи не найважливішою, оскільки з цією проблемою стикається кожен, хто береться аналізувати та інтерпретувати твори Ніцше.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Філософ не приймав будь-яку форму систематичності, але це не означає, що він відкидає порядок як в думці, так і у її викладі. Поняття «системи» передбачає поняття «порядку», але не навпаки, і цю очевидну обставину не завжди враховують при обговоренні систематичності філософії Ф. Ніцше. Автор наполягав на порядку в мисленні і саме тому так часто можна відчувати зі сторінок його творів заклик до «порядковості» в мисленні; кожна думка, наполягає німецький філософ, приходиться у зв'язку з іншими думками, а не хаотично, безладно: «Будь-який вдалий вислів, будь-яка вдала думка гарні тільки в сукупності з іншими, подібними до них, виразами і думками» [12, с.316]. Цією заявою Ф. Ніцше можна було б спростувати заяви тих, хто прагне будь-що довести не правильність думки Ф. Ніцше. Очевидно, що в даному випадку мається на увазі якийсь порядок, в якому думка існує і без якого думка неможлива, думка ж поза порядком оголошується негідною уваги і розгляду.

Ф. Ніцше в іншому місці заявляє: «Людині, яка багато думає, кожна нова думка, яку вона чує або читає, відразу представляється у вигляді ланцюга» [12, с.263]. Отже, на думку Ніцше, порядок і цілісність не тільки можливо, але й необхідно допускати при зверненні до думок якого б то не було типу, і цю вимогу німецький філософ поширює на будь-які типи філософування. Тому не дивно, що крім загальної вимоги слідувати порядку Ніцше наполягає на останньому і своєї філософії.

В ранній творчості Ф. Ніцше домінує відмінність, що задає весь подальший хід думки філософа розподіл на діонісійське і аполонівське. Якщо підходити до даних понять дескриптивно, то аполонівське є світ ілюзії, яка приваблива, оскільки вона є ілюзія, яка виявляє все в житті впорядкованим і яка тому може бути уподібнена стану сну; девізом аполонівського виступають «помірність і акуратність». Діонісійське ж є насамперед бачення ілюзорності ілюзії, це погляд з боку на ілюзію, що викликає незрозумілий на перший погляд стан жаху, а потім і веселості, які в сумі схожі на стан сп'яніння. Діонісійство в ранній творчості Ф. Ніцше - це насамперед бачення ілюзорності того світу явищ, в якому живе людина, це пізнання ілюзорності ілюзії, а, значить, це дистанція по відношенню до цього аполонівського світу ілюзії; і лише тільки в наступну чергу,

як наслідок, діонісійство - це сп'яніння.

Діонісійське і аполонівське стають для Ф. Ніцше визначальними поняттями: життя в будь-якому своєму прояві, каже німецький філософ, володіє якоюсь дивною подвійністю, через яку важко прорватися.

Вступ людства в принципову нову стадію розвитку Ф. Ніцше виразив у відомому твердженні «Бог помер». В світі, яким він стає після смерті бога, відсутні буттєві вертикалі - орієнтири спасіння. Відтепер людини розміщена в просторі, розділеному на неоформлене хаотичне буття та впорядковане культурне. Перше не володіє іманентним йому змістом, другому властива осмисленість, але така яка сполучає існування людини з владою надособистих, сакральних сил. Відміна цих джерел легітиматії заставляє подивитися на культурну інтуїцію з точки зору людської, практичної корисності, тобто тих вигід і зручностей, які вони здатні нести людям.

Розглядаючи їх в цій площині філософ оцінює релігію, етику, існуюче мистецтво як свого роду захисні споруди - конструкція за допомогою яких людина дистанціюється від агресії буття. На думку Ф. Ніцше, ця охоронна активність з'ясована та виправдана, оскільки дозволила вижити людському виду. Одна перешкоди, поставлені людьми на шляху стихії, стають обмеженнями для людської свободи, через них людина виявляється ізольована від першосущого, тобто від творчих начал життя. Тому сучасне суспільство, з точки зору Ф. Ніцше, перебуває в реальності все більш фальшивій, штучній - серед умовностей моралі, права, релігії. Культура як система готових смислів, стійких пропозицій, відповідей на ще не виниклі питання особистості стає комфортним середовищем, що зупиняє пробудження особистого начала. Належна їй людина існує в світі уявлень, і це погрожує йому повною втратою життєвих сил. Людські типи, які присутні в антропологічній класифікації Ф. Ніцше, відмінні лише ступенем неприйняття життя. «Зайва людина», «людина-реактивна», «остання людина», «людина яка хоче загибелі» - це послідовні стадії людського подрібнення. Щоб повернути людям гостроту почуттів, потрібно знищити перешкоди між ними і хаосом буття. Прямий, не опосередкований культурно-соціальними інстанціями контакт із буттям розуміється у Ф. Ніцше як єдиний можливий засіб

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

відродження людської волі до життя.

Висновки

Межа XIX - XX ст. зробила очевидним схожість мистецтва та філософії, перш за все в їх неklasичних формах. Один із моментів такої співпраці пов'язаний із творчістю Ф. Ніцше, яка стала означенням не лише визначеного типу філософствування, але і цілої епохи розвитку художньої творчості.

Майже всі дослідники художньої культури XX ст. так чи інакше зазначають вплив Ф. Ніцше. Але автори, як правило, обмежуються

загальною констатацією важливості та значущості ідейної концепції німецького мислителя, розглядають лише певні напрями або безпосередньо творчість окремих митців на предмет їх зв'язку з філософією Ф. Ніцше.

Ф. Ніцше є передвісником не соціальних, а скоріше антропологічних змін - досліджує реформування людської природи. Погляди філософа стали важливим духовним орієнтиром для формування на початку XX ст. мистецтва авангардизму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсланов, В. Г. История западного искусствознания XX века / В. Г. Арсланов. – Москва : Академический Проект, 2003. – 768 с.
2. Бессонов, Б. Н. Фридрих Ницше. Своевременные или несвоевременные мысли? / Б. Н. Бессонов // Социальная теория и современность. – 1993. – Вып. 11. – С. 5–39.
3. Браудо, Е. М. Ницше: философ-музыкант / Е. М. Браудо. – Санкт-Петербург : Атеней, 1922. – 67 с.
4. Визгин, В. П. Конфликт эстетизма и историзма в философии Ницше / В. П. Визгин // Историко-философский ежегодник. – 2001. – № 99. – С. 228–260.
5. Горбачов, Д. Українські авангардисти як теоретики і публіцисти / Д. Горбачов. – Київ : РВА Тріумф, 2005. – 384 с.
6. Гройс, Б. Ницшеанские темы и мотивы в Советской культуре 30-х годов / Б. Гройс // Бахтинский сборник. – 1992. – Вып. 2. – С. 104–126.
7. Левчук, Л. Західноєвропейська естетика XX ст. / Л. Левчук. – Київ : Либідь, 1997. – 224 с.

8. Маньковская, Н. Б. Эстетика постмодернизма / Н. Б. Маньковская. – Санкт-Петербург : Алетей, 2000. – 347 с.
9. Маньковская, Н. Б. Саморефлексия неклассической эстетики / Н. Б. Маньковская. – Москва : ИФ РАН, 2002. – С. 5–24.
10. Ницше, Ф. Ницше contra Вагнер / Ф. Ницше. – Москва : Изд. Клюкина, 1901. – С. 172–197.
11. Ницше, Ф. Литературные памятники. Сочинения в 2 т. Т. 1. / Ф. Ницше [Пер. с нем.]. – Москва : Мысль, 1990. – 829 с.
12. Ницше, Ф. Странник и его тень / Ф. Ницше. – Москва : REFL-book, 1994. – 400 с.
13. Ницше, Ф. Рождение трагедии / Ф. Ницше. – Москва : Ad Marginem, 2001. – 736 с.
14. Петрова, О. Мистецтвознавчі рефлексії: Історія, теорія та критика образотв. мистец. 70-х років XX ст. – початку XXI / О. Петрова. – Київ : КМ Академія, 2004. – 400 с.
15. Радеев, А. Е. Эстетика жизни в философии Ницше : дис.... канд. фил. наук. : 09.00.04 / Артем Евгеньевич Радеев; Санкт-Петербургский гос. ун-т. – Санкт-Петербург, 2002. – 199 с.
16. Турчин, В. С. По лабиринтам авангарда / В. С. Турчин. – Москва : Изд-во МГУ, 1993. – 248 с.

Я. С. ДЕМИДЕНКО^{1*}

^{1*}Национальный Университет Биоресурсов и Природопользования Украины (Київ), ел. почта demydenkoyasya@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5683-136X

ОТОБРАЖЕНИЕ ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ Ф. НИЦШЕ В ИСКУССТВЕ АВАНГАРДИЗМА

Цель работы исследовать отображения философских идеи Ф. Ницше на искусство авангардизма. **Методология** исследования для выявления теоретико-методологических основ функционирования использованы положения философской, эстетической, культурологической и искусствоведческой мысли. **Научная новизна** в статье проанализировано влияние Ф. Ницше на искусство авангардизма. Взгляды Ф. Ницше оказались актуальны и востребованы в художественной культуре XX в., но в то же время представители культурной традиции XX в., которые использовали в своем творчестве идеи немецкого мыслителя, часто обращались к

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

ним крайнє избирательно и не всегда контекстуально-корректно. **Выводы.** Доказано, что творческое наследие Ф. Ницше может стать интеллектуальной основой для преодоления кризисных явлений в современной художественной культуре и инициировать восхождение Человека к новым духовно-художественным вершинам.

Ключевые слова: авангардизм, аполлоновское начало, дионисийское начало, культура, философия.

YA. S. DEMYDENKO^{1*}

^{1*}National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kiev), e-mail demydenkoyasya@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5683-136X

REFLECTION OF NIETZSHE'S PHILOSOPHICAL IDEAS IN AVANGARDISM ART

The **purpose** of the research is to explore the display of philosophical ideas of Nietzsche on the avangardism art. **Methodology.** The philosophical provisions, aesthetic, cultural and artistic ideas were used to identify the theoretical and methodological fundamentals. **Scientific novelty.** The influence of Nietzsche on the avangardism art was analyzed. Nietzsche's views were relevant and demanded in the artistic culture of XX century, but at the same time, the representatives of the cultural traditions of the XX century, which used his creative ideas of the German philosopher, often referred to them very selectively and not always contextually correct. **Conclusions.** It was proved that the creative legacy of Nietzsche can be the intellectual base for overcoming the crisis in contemporary art culture and initiate the ascent of man to the new spiritual and artistic heights.

Key words: avangardism, Apollonian beginning, Dionysian beginning, culture, philosophy.

REFERENCES

1. Arslanov V.G. *Istoriya zapadnogo iskusstvoznaniya XX veka* [The history of Western art history of the XX century]. Moscow, Akademicheskii Proekt Publ., 2003. 768 p.
2. Bessonov B.N. Fridrikh Nitsche. Svoevremennye ili nesvoevremennye mysli? [Friedrich Nietzsche. Timely or untimely thoughts?]. *Sotsialnaya teoriya i sovremennost – Social theory and modernity*, 1993, issue 11, pp. 5-39.
3. Braudo Ye.M. *Nitsche: filosof-muzykant* [Nietzsche: philosopher, musician]. Saint-Petersburg, Ateney Publ., 1922. 67 p.
4. Vizgin V.P. Konflikt estetizma i istorizma v filosofii Nitsche [Conflict of aestheticism and historicism in the philosophy of Nietzsche]. *Istoriko-filosofskiy ezhegodnik – Yearbook the History of philosophy*, 2001, no. 99, pp. 228-260.
5. Horbachov D. *Ukrainski avangardysty yak teoretyky i publitsysty* [Ukrainian avangarde artists as theorists and publicists]. Kyiv, RVA Triumf Publ., 2005. 384 p.
6. Groys B. Nitscheanskiye temy i motivy v Sovetskoy kulture 30-kh godov [Nietzschean themes and motifs in Soviet culture of 30-ies]. *Bakhtinskiy sbornik – The Bakhtin collection*, 1992, issue 2, pp. 104-126.
7. Levchuk L. *Zakhidnoevropeiska estetika XX st.* [West-European aesthetics of the twentieth century]. Kyiv, Lybid Publ., 1997. 224 p.
8. Mankovskaya N.B. *Estetika postmodernizma* [The aesthetics of postmodernism]. Saint-Petersburg, Aleteya Publ., 2000. 347 p.
9. Mankovskaya N.B. *Samorefleksiya neklassicheskoy estetiki* [The reflection of non-classical aesthetics]. Moscow, IF RAN Publ., 2002, pp. 5-24.
10. Nitsche F. *Nitsche contra Wagner* [Nietzsche contra Wagner]. Moscow, Москва : Izdatelstvo Klyukina Publ., 1901, pp. 172-197.
11. Nitsche F. *Literaturnye pamyatniki. Sochineniya v 2t. T. 1* [Literary monuments. Essays in 2 Vol. Vol. 1]. Moscow, Mysl Publ., 1990. 829 p.
12. Nitsche F. *Strannik i ego ten* [The wanderer and his shadow]. Moscow, REFL-book Publ., 1994. 400 p.
13. Nitsche F. *Rozhdeniye tragedii* [The birth of tragedy]. Moscow, Ad Marginem Publ., 2001. 736 p.
14. Petrova O. *Mystetstvoznachchi refleksii: Istoriia, teoriia ta krytyka obrazotvorchoho mystetstva 70-kh rokov KhKh st. – pochatku XXI* [Art reflection: History, theory and criticism of fine art 70-ies of XX century. – early XXI]. Kyiv, KM Akademiia Publ., 2004. 400 p.
15. Radeev A.Ye. *Estetika zhizni v filosofii Nitsche. Dok. Diss.* [Aesthetics of life in the philosophy of Nietzsche. Author's abstract]. Saint-Petersburg, 2002. 199 p.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

16. Turchin V.S. *Po labirintam avangarda* [Through the maze of the avangarde]. Moscow, Izdatelstvo MGU Publ., 1993. 248 p.

Стаття рекомендована до публікації д. філ. н., проф. В. В. Хмілем (Україна)

Надійшла до редколегії 23.11.2015

Прийнята до друку 03.12.2015